De lespraktijk en het vakwerkplan

Vrijheid in gebondenheid

In 2015 is er een topic geweest over vakwerkplanontwikkeling. Daarbij ging het over hoe vakwerkplannen tot stand komen, wat is de bedoeling en betekenis van een vakwerkplan, waarmee dien je rekening te houden, en wat wil je bereiken. In dit topic over vakwerkplannen. kijken we meer naar de uitwerking in de praktijk. In dit artikel wil ik met praktijkvoorbeelden laten zien hoe de relatie vakwerkplan en lesgeven vorm krijgt.

TEKST MAARTEN MASSINK

Een vakwerkplan is een soort draaiboek voor de vaksectie waarin het hoe en waarom van het bewegingsonderwijs op een specifieke school wordt uiteen gezet. Dan gaat het om:

1. Startsituatie op school
2. Visie op het vak
3. Inhoud van het programma
4. Evaluatie en rapportage
5. Vormgeving van het onderwijs.

(Ger van Mossel, Hans Dijkhoff, plannen van bewegingsonderwijs, *LO-magazine* nummer 10, 2015).

In de praktijk van het lesgeven heb je dagelijks te maken met punt 3 *Inhoud van het programma*. Dat programma mondt uit in een periodeplanning en een lesplanning. Bij de planning bind ik mij aan afspraken met de vakgroep. Welke activiteiten doen we in een bepaalde periode? Wat willen we ermee bereiken? Hoe sluiten we het af? Leerlingen willen dit ook graag weten. Voor de les, maar ook voor een bepaalde periode.

Tijdens de introductie in de eerste les wordt het programma verteld. Globaal voor het hele jaar, iets specifieker voor de komende periode, en gedetailleerd voor de les. Vooral het waarom en hoe is belangrijk om uit te leggen aan leerlingen. Daarmee komt meteen een stukje *vakvisie* om de hoek kijken. Moet iedereen hetzelfde kunnen? Hoe gaan we om met verschillen? Dit kun je niet meteen volledig uitleggen in een eerste les. Leerlingen moeten dat gaan ervaren tijdens de activiteiten met hier en daar een toelichting. Door de activiteiten en de uitvoering er van op een bepaalde manier te kiezen moet dit gaande weg duidelijk worden.

Voorbeeld voetbal

Programma onderbouw h/v unit

KLAS 1

PER	DOMEIN	ACTIVITEIT
1	Atletiek	**Coopertest** 12 minuten loop waarbij je wordt beoordeeld op de het tempolopen en de afstand.
	Spel	**Voetbal/hockey** Je verbetert je vaardigheid in (niveau)groepen. Je speelt 4:4 op twee doeltjes per team.
	Spel	**Korfbal** Korfbal is **de** manier om te leren samenspelen. Er wordt monokorfbal gespeeld met recht van aanval. Je speelt 4:4.

Schema 1; voorbeeldprogramma periode 1 klas 1

Voetbal klas 1. We beginnen in de buitenperiode met voetbal, korfbal en duurlopen gedurende de eerste vier weken. Dit hebben we in ons programma opgenomen. Waarom we dat gaan doen en hoe we dat gaan doen heeft te maken met de visie op het vak. (zie schema 1 programma leerjaar 1). We willen aandacht besteden aan doelspelen. Veel leerlingen zijn er bekend mee. Voetbal vraagt veel ruimte. De beginperiode zitten we op het veld en kunnen we van veel ruimte gebruik-maken.

Bij het introduceren van het onderdeel voetbal zijn er gemengde reacties. Veel leerlingen reageren enthousiast, sommigen zijn minder enthousiast of zelfs teleurgesteld. Ze komen van verschillende scholen met verschillende achtergronden en zijn nu voor het eerst bij elkaar. Ik vraag leerlingen waarom het wel/niet leuk is om te voetballen. Vooral de negatieve ervaringen zijn gebaseerd

Begin van de voetbalperiode op het veld

op het 'niet goed kunnen voetballen' en met leerlingen moeten spelen die dat wel kunnen. Er ligt hierbij meteen een opdracht voor mij als lesgever; hoe maak je het wel leuk om te voetballen voor de meeste leerlingen. Vaak kan het maken van niveaugroepen uitkomst bieden. Vooral als leerlingen zelf hun niveaugroepje mogen kiezen. Bij het laten kiezen worden de volgende vragen gesteld; "Heb je niet zoveel voetbalervaring en vind je voetbal moeilijk dan ga je naar groepje 1. Heb je veel voetbalervaring en gaat voetballen je makkelijk af dan ga je naar groepje 3. Twijfel je tussen 1 en 3 dan ga je naar groepje 2". In deze opdracht wordt vermeden de termen goed en slecht te gebruiken. Daarmee laat je zien dat er verschillen zijn in ervaringen met sporten en dat is prima. Door dit uit te spreken maak je een stukje vakvisie duidelijk dat er verschillen zijn in bewegingservaringen en dat we dat ook mogen uitspreken en kunnen gebruiken bij groeperen.

Vakvisie

Daarmee leggen we een relatie met onze vakvisie; *verantwoorde deelname met aandacht voor… waardensysteem meegeven en aandacht voor sociale veiligheid.* (zie schema 2; vakvisie). We denken dat het in het begin, en zeker met voetbal makkelijker is om met verschillen om te gaan in niveau-homogene groepen. Maar later en met een andere activiteit (korfbal of badminton) is het misschien makkelijker in niveau-heterogene groepen te spelen. Eén van de doelstellingen is dat lesgroepen zelf leren aangeven of zij in niveau-homogene groepen of niveau-heterogene groepen willen spelen. Dit is lesgroep- en activiteit-afhankelijk. Welke groeperingsvorm je hanteert ligt dus niet altijd vast, maar gebruik je als didactisch middel. Welke groeperingsvorm je hanteert is moeilijk in een (jaar)planning vast te leggen. Je kunt wel beschrijven dat het een belangrijk instrument in het hanteren en bewaken van de sociale veiligheid is.

We spelen in niveaugroepjes vier tegen vier omdat hierin een essentiële basisopstelling voor doelspelen gespeeld kan worden; de ruit (twee afspeelmogelijkheden in de breedte en één in de diepte). Na afloop van de les vraag ik aan de leerlingen of zij in het goede niveaugroepje hebben gespeeld. Er kan eventueel nog van groepje geruild worden. Het is de bedoeling de komende

Het bewegingsonderwijs is erop gericht de leerlingen *bekwaam te maken* voor *zelfstandige, verantwoorde, perspectiefrijke* en *blijvende deelname* aan de bewegingscultuur.

Wij kunnen ons vinden in deze legitimering en zien dat als onze hoofddoelstelling. Hieruit volgen een aantal consequenties voor het lesgeven (deeldoelstellingen).

Bekwaam maken betekent aandacht voor:
1. beter leren bewegen (staat altijd voorop)
2. leren samen te bewegen (de sociale component is op school belangrijk)
3. leren over bewegen (hoe organiseer ik het dat het voor mij en anderen leuk en steeds leuker wordt en beter gaat).

Zelfstandige deelname betekent aandacht voor:
1. leren bewegen zonder hulp van docent (geleidelijk minder vangen, minder instructie)
2. leren regelen door leerlingen zelf (meer rollen uit handen geven).

Verantwoorde deelname betekent aandacht voor:
1. kennis en inzicht in fysieke veiligheid
2. waardensysteem meegeven en aandacht voor sociale veiligheid.

Perspectiefrijke deelname betekent aandacht voor;
1. juiste keuze van activiteiten (dat wat waarde heeft voor ontwikkelen)
2. afgestemd op de behoefte van leerlingen en gevarieerd
3. met wendbare leerresultaten en transferwaarde naar andere activiteiten.

Blijvende deelname betekent aandacht voor:
1. plezier in deelnemen aan de activiteiten
2. geen oppervlakkig plezier maar plezier in het leren beheersen en vorderen in bewegen.

In het voorbereiden van de lessen en het lesgeven zelf proberen we te werken aan deze (deel)doelstellingen. We maken dit zichtbaar aan leerlingen door dit vooraf (begin van een periode of les) aan te geven in doelstellingen. We gebruiken rubrics (niveau-overzichten op vier niveaus) om leerlingen duidelijk te maken hoever ze zijn op weg naar deze doelstellingen. Hieraan is ook ons systeem van beoordelen gekoppeld.

Schema 2: Vakvisie

periode in die niveaugroepjes te blijven spelen. Bij navraag aan het eind van de les wie voetbal nu *wél* leuk vond, zie ik soms dat leerlingen met slechte voetbalervaringen in het verleden, nu *wél* plezier hebben beleefd, omdat ze even kansrijk waren als hun tegenstander en medespelers vanwege gelijk niveau.

Interventies

De komende lessen voetbal is er aandacht voor beter leren bewegen (voetbal), vanuit het spelletje vier tegen vier in de vaste speelgroepen. Gedurende de les kunnen er interventies plaats vinden. Zie vakvisie 'beter leren bewegen'. Maar de basis is meestal vanuit de spelvorm. Je kunt starten met vereenvoudigde spelvormen, wat oefenen, maar later altijd weer in spelvorm toepassen. Daarom is het samen kunnen spelen ook voorwaarde. Daar gaat veel aandacht naar uit. Als dat geblokkeerd is of raakt gedurende de periode zal daar aan gewerkt moeten worden. Interventies die leiden tot beter bewegen kunnen gaan over de opstelling (ruit opstelling, vrijlopen driehoekje maken), over het aanspelen en aannemen met een oefeningetje eventueel met een verdediger in lummelspelletjes vier tegen twee of drie tegen één. Maar een oefeningetje kan ook gaan over dribbelen en drijven met de bal en de bal beschermen. Dit hoort tot het repertoire van de docent die groepsafhankelijk bepaalt waar de aandacht naar uitgaat.

Interventie

De koppeling tussen vakvisie en de daadwerkelijke activiteit op het veld of in de zaal zie je in de uitvoering van de praktijk. Dit is niet altijd gedetailleerd vooraf te plannen. Wanneer en welke interventies je pleegt en hoe, heeft relatie met je vakvisie. Het is wel als aandachtspunten in je vakwerkplan aan te geven. Daarna gaat het meer zitten in je 'wezen' als lesgever en heeft het veel te maken met timing om het juiste repertoire op het juiste moment toe te passen.

Afsluitende beoordeling

SPEL
Leerlijn; doelspel,
Thema; vormen van voetbal

KLAS 1
Onderdeel: voetbal 1
Kernactiviteit: 4 tegen 4 met scoren op twee/drie doelen per team.

Omcirkel (A,B,C,D) wat van toepassing is voor jou

	Voetbal **Ik ...**
A	loop (wandel) mee met het spel of sta stil, en speel de bal ongericht weg, doe geen doelpogingen, loop bij balverlies niet mee terug in de verdediging.
B	loop vrij en speel de bal gericht over, krijg af en toe doelkansen, loop bij balverlies mee terug in de verdediging.
C	loop vrij op snelheid en speel gericht over met 1-2 combinatie, doe regelmatig doelpogingen, loop bij balverlies mee terug tussen bal en eigen doel.
D	loop vrij met versnellingen, speel gericht op 1-2 combinatie, schep veel doelkansen en speel deze goed uit, speel dienstbaar, loop bij balverlies tussen bal en eigen doel en geef rugdekking.

Gedurende de voetbalperiode (meestal vier weken), maken leerlingen kennis met de rubric over de kernactiviteit (voetbal 4-4 met twee doelen). Deze rubrics staan in het vakwerkplan. Hierbij wordt bij ons een onderscheid gemaakt tussen de bewegingsvaardigheden in de kernactiviteit en de vaardigheden die te maken hebben met leerhouding (attitude). De leerhouding is onderverdeeld in inzet, samenwerking en organisatie. Dit zijn de zogenaamde ontwikkellijnen. Deze zijn kernactiviteitoverstijgend. (zie artikel 'Kompas bewegingsonderwijs planningstool voor vaksectie', Ger van Mossel. *LO* magazine 10 2015).

https://slo.nl/thema/vakspecifieke-thema/bewegingsonderwijs/planning/slag-kompas/

In de beoordeling hebben we er voor gekozen de beoordeling voor

Omcirkel (o-m-v-g) wat van toepassing is voor jou. Welk niveau past bij jou?

Klaarzetten, opruimen en opstarten.
- **O:** Ik help zelden mee en verveel anderen tijdens het klaarzetten en/of opruimen.
- **M:** Ik help mee na aansporingen. Ik doe alleen wat mij gevraagd wordt.
- **V:** Na instructie ga ik direct klaarzetten/opruimen. Ik kijk of ik anderen kan helpen.
- **G:** Uit mij zelf help ik klaarzetten/opruimen en ik spoor anderen snel te beginnen.

Samenwerking binnen het team?
- **O:** Ik betrek niet iedereen (inactief, speel niet naar anderen)
- **M:** Ik kan meer overspelen; soms speel ik een beetje 'ego'
- **V:** Ik speel voldoende samen en geef scoringskansen
- **G:** Ik speel goed samenspel, betrek iedereen bij het spel en coach positief.

Hoe was jouw inzet / zelfstandig werken de afgelopen periode?
- **O:** Ik kan niet zonder toezicht/aansporing van de docent actief blijven. Ik wissel vaak.
- **M:** Ik moet mezelf soms stimuleren aan de gang te blijven.
- **V:** Ik blijf steeds actief meedoen met de activiteit.
- **G:** Ik begin direct en blijf actief tot het einde. Ik werkt enthousiast en stimulerend.

Schema 2: Beoordeling bewegingsvaardigheden en leerhouding apart.

de leerlijnen (bewegingsvaardigheid) en de ontwikkellijnen (gedragsmatige categorieën; inzet/zelfstandigheid, organisatie, samenwerken) apart te beoordelen. De leerlijnen beoordelen we met A (zorg), B (basis), C (vervolg) en D (gevorderd). Leerlingen kunnen zien waar ze zich bevinden op de lijn van de motorische ontwikkeling. Dit is niet normerend en leidt niet tot een eindbeoordeling. Het is toegevoegde informatie. De gedragsmatige categorieën worden beoordeeld met O,M,V,G. dit is wel normerend en leidend voor de eindbeoordeling. Een onvoldoende voor deze ontwikkellijnen telt mee op het rapport. Het is onze visie dat een leerling die geen talent heeft voor bewegen (zorg) niet mag worden 'gestraft' met een onvoldoende als beoordeling. Wel willen we aangeven wat het bewegingsniveau is. Dat is anders voor gedragsmatige categorieën. Met inzet meedoen, met aandacht voor de ander, en goed omgaan met de materialen en omgeving wordt wel beoordeeld met O,M,V of G.

Leerlingen kunnen zien waar ze zich bevinden op de lijn van de motorische ontwikkeling. Dit is niet normerend en leidt niet tot een eindbeoordeling

Hiermee is direct de relatie zichtbaar tussen de vakvisie en uitwerking in de praktijk. We maken leerlingen van begin af aan duidelijk dat het vaardigheidsniveau (A,B,C,D) in bewegen geen gevolgen heeft voor de overgang. De gedragsmatige categorieën (inzet/zelfstandigheid, samenwerking, organisatie met O,M,V,G) kunnen dat wel hebben. De rubrics die hierbij worden gehanteerd staan in het vakwerkplan en worden in de les gebruikt.

Voetbal oefenen

Planningsinstrument

Waar ik in de praktijk mee te maken heb is; wat ga ik op welk moment doen? Het door de SLO (Ger van Mossel) ontwikkelde instrument (Kompas bewegingsonderwijs) kan helpen met het bepalen van hoe de leerlijnen en ontwikkellijnen worden uitgezet. Het helpt mee als controle-instrument om te bepalen of alle leerlijnen en ontwikkellijnen aan bod komen. Verder helpt het met het kiezen van de thema's binnen de leerlijnen en vervolgens met het kiezen van de kernactiviteiten binnen die thema's. Daarbij kunnen de voorbeelden gekozen worden die te vinden zijn in het *Basisdocument bewegingsonderwijs* voor de onderbouw van het voortgezet onderwijs. Of je kiest andere voorbeelden van kernactiviteiten die passen bij het gekozen thema van de leerlijn.

Voetbal hoort in de leerlijn *doelspelen*, met als thema *spelen met dribbelen en/of samenspelen passeren en onderscheppen* (voet of stick). Door met de vakgroep af te spreken welke spelvormen je kiest qua voetbal in de verschillende leerjaren en de verschillende perioden, krijg je in het excelbestand van 'Kompas bewegingsonderwijs' meteen overzicht over het aantal uren dat je daaraan wilt besteden.

Het is goed met de vakgroep een volgorde af te spreken en een leerlijn op te stellen. Wij doen dat bijvoorbeeld als volgt:
Onderbouw (hv)

- klas 1: voetbalveld van 30m x 20m, vier tegen vier, scoren op twee/drie kleine doelen (3m laag)
- klas 2: voetbalveld van 30m x 20m,vier tegen vier met scoren op één/twee doel(en) (3m laag)
- klas 3: voetbalveld van 50m x 30m, vijf tegen vijf met scoren op één doel (3m x 2m)

Bovenbouw (PTA h/v)

- klas 4: voetbalveld van 50m x 60m, zeven tegen zeven, voetbal is een keuze naast hockey
- klas 5: als klas 4 met accent op organiseren van toernooi en regelende rollen (scheidsrechter)
- klas 6: als klas 5 met accent op onderlinge coachings- en beoordelingsformulier.

De ontwikkeling in de jaren is dat de complexiteit toeneemt (grotere aantallen) en de afmetingen van het veld groter worden door toename van kracht. Bovendien komt het keuze-element om de hoek kijken en kunnen leerlingen in de bovenbouw kiezen uit de doelspelen hockey of voetbal. Dat is conform het examenreglement waar staat dat leerlingen twee doelspelen moeten doen. In de onderbouw laten we ze met veel doelspelen kennismaken zodat ze in de bovenbouw gerichter kunnen kiezen. In het planningsdocument 'Kompas bewegingsonderwijs' is deze leerlijn goed in te vullen in combinatie met regelende rollen.

Door binnen de vakgroep deze leerlijn vast te leggen en de uren in te vullen in het schema, is er een direct 3 koppeling tussen het planningsdocument en de praktijk. Iedere docent heeft daarbinnen de vrijheid om te bepalen hoe hij met zijn specifieke klas invulling geeft aan de interventies die leiden tot 'beter leren bewegen'. Deze interventies kunnen gericht zijn op het oefenen van bewegingsvaardigheden met oefenvormen. Of interventies met aandacht voor tactische aspecten van spelen die in spelvorm geoefend en uitgevoerd worden. Of door interventies met aandacht voor de omgang; spelen met inzet, houden aan spelregels, spelen met onderlinge coaching of rekening houden met verschillen. De keuze en de aard van de interventie is gerelateerd aan de vakvisie, maar laat ook ruimte voor persoonlijke interpretatie. Dat geeft het spanningsveld aan dat verbonden is aan werken met een vakwerkplan in de praktijk; zoeken naar houvast en structuur en gebonden aan vakgroepafspraken, maar ook vrijheid om invulling te geven op een wijze die past bij de specifieke groep of het specifieke inzicht (talent?) van de lesgever; vrijheid in gebondenheid.

Iedere docent heeft daarbinnen de vrijheid om te bepalen hoe hij met zijn specifieke klas invulling geeft aan de interventies die leiden tot 'beter leren bewegen'

Literatuur
Basisdocument bewegingsonderwijs voor de onderbouw van het voortgezet onderwijs, Brouwer, B.e.a, JLF, 2012 Zeist

Artikel Kompas bewegingsonderwijs, van Mossel, G, KVLO magazine 10 ,2015

Contact
m.massink1@upcmail.nl

Foto's
Hans Dijkhoff en Shutterstock

Kernwoorden
vakwerkplan LO